

Mehmet Güldal, *Milliyetçi Muhafazakâr Neslin Çatısı: İlim Yayma Cemiyeti (1951-1981)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2025, 320 s.

Değerlendiren: Ertuğrul Meşe

Cumhuriyet Türkiye'sinde toplumsal talepleri temsil eden yapılar, 1950 sonrası çok partili hayata geçiş ve Soğuk Savaş konjonktüründe kurumsallaşarak siyasal ve kültürel dönüşüme yön vermiştir. Türkiye'nin Batı blokuna eklenildiği bu dönemde; dış politikadaki Sovyet karşıtlığı, iç politikada ise tek parti döneminin seküler uygulamalarına duyulan muhafazakâr tepkiyle birleşerek antikomünist bir zemin oluşturmuştur. Bu süreçte devletin yanı sıra sivil toplum alanında da aktörler komünizme karşı “millî ve manevî cepheyi güçlendirme” görevini üstlenmiştir. 1951'de kurulan İlim Yayma Cemiyeti (İYC) başta olmak üzere, Türk Milliyetçiler Derneği, Komünizmle Mücadele Dernekleri, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Mücadele Birliği ve Akıncılar gibi yapılar öne çıkmıştır. Milliyetçi-muhafazakâr bir çizgiye sahip olan bu örgütlenmeler, bir yandan ideolojik mücadele yürütürken diğer yandan maneviyatı tahkim ederek günümüz siyasi kadrolarının şekillendiği kurumsal mecralar haline gelmişlerdir. Bu nedenle adı geçen örgütlenmelerin tarihsel bağlamlarının dikkate alınarak akademik bir eleştirelilikle çalışılması, Türkiye'nin bugüne değin yaşadığı toplumsal, siyasal ve entelektüel dönüşümünü anlamak açısından oldukça kıymetlidir. Son zamanlarda böylesi bir literatür oluşmaya başlamıştır.

Türkiye'de sağ siyasal düşünce ve pratiklerin oluşumuna katkı yapan milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı dernekler, partiler ve bu süreçlerde etkin olan kanaat önderleri hakkında hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Örneğin Türk Milliyetçiler Derneği, Komünizmle Mücadele Dernekleri, Milli Türk Talebe Birliği, Mücadeleciler ve Aydınlar Ocağı hakkında çalışmalar yapılmıştır. Konu hakkında ortaya çıkan literatür özellikle,

@ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, ertugmese@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-0830-5226>

DOI: 10.12658/D0421
insan & toplum, 2026, 16(2), 271-274.
insanvetoplum.org

o dönemlerde yayınlanan milliyetçi ve İslamcı dergilerin erişime açılmasıyla birlikte, önceden oluşturulan literatürdeki kimi boşlukları doldurup zenginleştirdiği gibi aynı zamanda Türk sağının düşünsel oluşumuna dair aşırı genellemeci ve dışarıdan bakmanın verdiği ideolojik yaklaşımları da sorgulanır kılmıştır. Bu durumla bağlantılı olarak, o dönemde öne çıkan kanaat önderleri hakkında da benzer literatür oluşmaya başlamıştır. Özellikle 1950’lerden itibaren sağ siyasallığın oluşumunda etkin olan şahsiyetlerin önemli bir kısmının hatıratlarını yayınlaması, sağ düşünceye içeriden bakışın nasıl ve ne düzeyde olduğunu ortaya koyarak, oluşan literatürün gözden geçirilmesini zaruri kılmıştır. Bu bağlamda 1950 sonrasında etkili olan şahsiyetlerin hatıratlarının karşılaştırmalı olarak kullanıldığı çalışmaların yapılması, Türk sağının günümüze değin yaşadığı oluşum ve dönüşüm sürecinin bireylerden kurumlara doğru nasıl oluştuğunu göstermesi bakımından oldukça kıymetli veriler sunabilir.

Türk sağına dair üretilen literatüre rağmen henüz çalışılmamış dernekler de bulunmaktadır. Bu derneklerin başında ise İlim Yayma Cemiyeti gelmektedir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye’deki siyasal atmosferin milliyetçi-muhafazakâr ve İslamcı çevreler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda uzun süre ihmal edilen İlim Yayma Cemiyeti, son yıllarda yapılan araştırmalarla daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda özellikle cemiyetin eğitim hizmetleri, sivil toplum kuruluşu olma süreci, yerel teşkilatları ve örgütlenme yapısı üzerine lisansüstü düzeyde çalışmaların sayısı yakın dönemde oldukça artmıştır. Bu çalışmalar, İYC’nin farklı yönlerine ışık tutsa da cemiyetin Türkiye’de milliyetçi-muhafazakâr düşünce dünyasının oluşumu ve kurumsallaşması üzerindeki etkisini bütüncül biçimde ele alan çalışmalar değildir. Son olarak İYC hakkında Mehmet Güldal’ın *Milliyetçi-Muhafazakâr Neslin Yetiştirilmesinde Bir Çatı: İlim Yayma Cemiyeti (1951-1981)* (İstanbul Üniversitesi, 2024) başlıklı doktora tezi, cemiyeti tarihsel ve siyasal bağlamı içinde daha kapsamlı bir şekilde ele alması umulan siyaset, tarih ve sosyoloji alanlarına da yayılan bir katkı olma iddiasıyla *Milliyetçi Muhafazakâr Neslin Çatısı: İlim Yayma Cemiyeti (1951-1981)* adıyla İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Güldal, Türkiye İslamcılığını ülkenin siyasal yönelimlerini şekillendiren “üç tarz-ı siyaset”ten biri olarak değerlendirir. Bu çerçevede İlim Yayma Cemiyeti’nin (İYC), 1951 yılında, Soğuk Savaş’ın ideolojik atmosferi ve Demokrat Parti iktidarının kurumsallaşma sürecinde, İslami duyarlılığı yüksek çevrelerin öncülüğünde kurulduğunu belirtir. Kuruluşundan itibaren İYC, İslami muhafazakâr temelli toplumsal dönüşüm hedefini, özellikle yeni nesillerin yetiştirilmesine yönelik eğitim, kültür ve sivil örgütlenme faaliyetleri üzerinden hayata geçirmiştir. Bu faaliyetlerin temelinde, dinî değerleri toplumsal hayatın merkezine yerleştirmeyi amaçlayan “manevî kalkınma” anlayışı yer alır. Zamanla bu anlayış doğrultusunda genişleyen cemiyet, Türk sağının önemli

merkezlerinden biri hâline gelmiş; 1950 sonrası milliyetçi-muhafazakâr sentezin ve bu sentezi taşıyacak aktörlerin yetiştirilmesinde kritik bir rol üstlenmiştir. Bu işlev, İYC'nin en özgün yönünü oluşturmaktadır.

Hem cemiyet hakkında bilgisi olanların hem de Güldal'ın kitabını okuyanların göreceği üzere İYC'nin kuruluşundan itibaren desteklediği imam hatip okullarının milliyetçi-muhafazakâr dünya görüşü doğrultusunda “dindar nesiller” yetiştirme hedefinin uzun vadeli siyasal bir amaç olduğunu görecektir. Bu amaçla cemiyet, imam hatip okullarını sadece dini bilgiler verilen ve meslek icra edecek öğrencilerin yetiştirdiği meslek okulu olarak görmeyip, aynı zamanda modern bilimlerin de öğretildiği bu okulları belirli toplumsal ve siyasal hedeflere hazırlanılan ve bu doğrultuda hem öğrencileri hem de toplumu mobilize etmesi umulan kurumlar olarak görmüştür. Bu kurumlar, ilgili dönemde etkin olan milliyetçi ve mukaddesatçı değerleri sahiplenen dini gruplar, aydınlar ve öğretmenler üzerinden üretilen “imam hatiplilik” habitusunun mekanları olarak değerlendirmiştir. Güldal'ın da haklı olarak tespit ettiği üzere cemiyetin bu özelliği en çok tartışma yaratan yanı olmuştur. Çünkü cemiyetin desteklediği okullarda ve ilişki ağında yer alan öğrenciler günümüze kadar Türkiye'nin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşümünde belirleyici aktörler olmuşlardır. Bu süreçte cemiyete ve desteklediği okullara katkı verenler arasında Mahir İz, Celaleddin Ökten, Ali Fuad Başgil, Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek, Sabahaddin Zaim gibi Türk sağının hürmet edilen kişileri vardır. Aynı zamanda bu kişilere dönemin önde gelen Vehbi Koç, Mehmet Kavala, Sabri Ülker ve Topbaş Ailesi gibi iş insanları, Necmettin Erbakan ve Korkut Özal gibi siyasiler ve Nevzat Yalçıntaş gibi akademisyenler de eklenebilir. İYC'nin okullarında ve yurtlarında kalan öğrenciler arasında ise Hüsrev Hatemi, Salih Tuğ, Erol Güngör, Mehmet Genç ve Ali Özek gibi önde gelen kültür insanları vardır. Aynı biçimde öğrenciler arasında Hayrettin Karaman ve Tayyar Altıkulaç örneklerinde olduğu gibi dini otorite konumuyla bürokrasinin üst basamaklarına kadar ulaşmış kişiler de bulunmaktadır. Yine cemiyete başkanlık eden birçok ismin bakanlık yaptığı ve cemiyetin tedrisinden geçen birçok ismin de siyasal ve toplumsal dönüşüme etki edebilecek siyasal ve bürokratik pozisyonlara kadar yükseldikleri görülmektedir. Bu anlamıyla İYC, dini hassasiyetleri merkeze alan sivil toplum girişimi olmanın yanında, aynı zamanda ürettiği hizmetlerle Türkiye'nin 1960 sonrasındaki siyasal, toplumsal ve kültürel yaşamını etkileyecek insan sermayesinin yetişmesini sağlamıştır. Bu anlamıyla cemiyetin sahip olduğu “manevi kalkınma” modelini hayata geçirme noktasında, kendisiyle aynı dönemlerde faaliyete geçen diğer örgütlenmelerden daha başarılı olduğu görülmektedir.

Güldal'ın çalışması, İYC'nin 1951-1981 yılları arasındaki dönemini üç bölümde ele almıştır. Çalışmanın ilk bölümünde muhafazakarlık, modernlik ve “manevi kalkınma” ilişkisi İslami muhafazakarlık temelinde ele alınırken, Soğuk Savaş

döneminin bu süreci nasıl biçimlendirdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Türkiye'deki muhafazakâr çevreler tarafından "laik-devletçi kalkınma" modeline karşı Necmettin Erbakan'la başlayan "manevi tekâmül" anlayışının Turgut Özal ile neoliberal kalkınmaya nasıl evrildiği ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde İYC'nin kuruluşu, teşkilat yapısı ve faaliyetleri ele alınmıştır. Oldukça ayrıntılı bilgilerin birinci el kaynaklardan elde edilerek analiz edildiği bu bölümde cemiyetin kongreleri, yayıncılık faaliyetleri, imam hatip okullarının kuruluşunun tamamlanması ve sonrasında öğrencilere dair yapılan eğitim faaliyetleri, yani "çatışmasız, kaynaşmış ve seçilmiş bir nesil olan ilim yayan gençlik" anlayışının hayata geçirilmesi için yapılanlar ele alınmıştır. Cemiyetin imam hatip okullarından sonra Yüksek İslam Enstitüleri'ne olan desteğinin boyutları hakkında birinci el kaynakların kullanıldığı ve oldukça velut bilgilerin yer aldığı bu bölümde, ayrıca cemiyetin finans kaynakları hakkında da önemli bilgiler ve analizler bulunmaktadır. Uzun tarihi göz önüne alındığında İYC'nin Demokrat Parti, Adalet Partisi, Millî Görüş Hareketi ve Anavatan Partisi gibi sağ partilerle olan ilişkilerine dair verilen bilgilerin ve konu hakkında yapılan siyasal analizlerin yanında cemiyetin, dini gruplarla ve devletle olan ilişkileri de sosyolojik anlamda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde Güldal, İYC'nin "ilim yayan gençlik" modeline ulaşmak için benimsediği yöntemi ele almakta; cemiyetin yayınları üzerinden ideal gençlik tasavvurunu ve bu tasavvurun Nurettin Topçu'nun "beklenen nesil" ile Necip Fazıl Kısakürek'in "Büyük Doğu gençliği" anlayışlarından nasıl etkilendiğini tartışmaktadır. İYC'nin bu ideali "imam hatip nesli" ile özdeşleştirerek eğitim kurumlarına yaptığı yatırımlar da bu bağlamda analiz edilmektedir. Ancak çalışma, cemiyetin nesil yetiştirme faaliyetlerini yalnızca betimlemekle büyük ölçüde yetinmekte, bu sürecin daha geniş siyasal sonuçlarına dair genelleştirilebilir çıkarımlar konusunda sınırlı kalmaktadır. Nitekim Güldal'ın, İYC özelinde yaptığı tespitlerin Türkiye'deki sağ siyasal örgütlenmelerin geneline uygulanabilirliği tartışılmadan bırakılmıştır. Ayrıca, İYC mensuplarıyla mülakat yapılamamış olması da çalışmanın önemli bir metodolojik sınırlılığı olarak öne çıkmaktadır.

Mehmet Güldal'ın çalışması, İlim Yayma Cemiyeti'nin sosyo-politik bağlamını, kuruluş sürecini ve eğitim odaklı faaliyetlerini anlamak açısından önemli veriler sunmakla birlikte, yer yer betimleyici bir çerçevede kalmakta ve eleştirel mesafeyi sınırlı tutmaktadır. Cemiyetin "manevî kalkınma" ideali doğrultusunda elit kadro yetiştirme hedefi ayrıntılı biçimde ortaya konulsa da bu hedefin toplumsal ve siyasal etkilerine dair daha sorgulayıcı bir analiz ihtiyacı hissedilmektedir. Bu yönüyle eser, literatürdeki bir boşluğu doldurmakla birlikte, yeni ve daha eleştirel araştırmalar için bir başlangıç zemini sunmaktadır.